

آثار پیامبر ﷺ

و زیارتگاه‌های اهل بیت ﷺ

در سوریه

احمد خامه‌یار

الله أكبر
الله أكبر

فهرست

دیباچه	۱۱
مقدمه	۱۳
بخش اول: آثار پیامبر ﷺ و زیارتگاه‌های همسران و دختران ایشان و بنی‌هاشم	
فصل اول: آثار پیامبر اعظم ﷺ	۱۹
۱. مسجد «مَبْرَكِ النَّاقِه» یا نشست‌گاه شتر پیامبر ﷺ در شهر «بُصْرَى»	۲۰
۲. قدمگاه پیامبر ﷺ در مسجد جامع قَدَمِ دَمَشَق	۲۶
۳. تار موی پیامبر ﷺ در خانقاه سعديه دمشق	۳۰
۴. تار موی پیامبر ﷺ در مسجد مغربی شهر «لَاذِقِيه»	۳۵
۵. آثار منسوب به رسول خدا ﷺ در مسجد جامع شهر «حَلَب»	۳۹
۶. قدمگاه منسوب به پیامبر ﷺ در مسجد کریمیه شهر حلب	۴۷
۷. اثر دست پیامبر ﷺ در مسجد بانقوسای شهر حلب	۵۲
۸. مشهد قَرْنِيَا (مَقَرَّ الْأَنْبِيَاء) در شهر حلب	۵۶
۹. غار جبرئیل (غار اصحاب کَهْف) در کوه قاسیون دمشق	۵۸
۱۰. اماکن رؤیت پیامبر ﷺ	۶۳
۱۱. آثار از میان رفته پیامبر اسلام ﷺ در سوریه	۶۵
فصل دوم: زیارتگاه‌های منسوب به همسران و دختران پیامبر ﷺ	۷۳
۱. زیارتگاه منسوب به ام‌حبیبه در قبرستان باب‌الصغیر دمشق	۷۴
۲. زیارتگاه منسوب به ام‌سلمه در قبرستان باب‌الصغیر دمشق	۷۶

٣. زیارتگاه منسوب به حفصه در قبرستان باب‌الصغیر دمشق..... ٧٧
٤. جایگاه منسوب به عایشه در مسجد اُموی دمشق..... ٧٨
٥. مقام‌های منسوب به حضرت فاطمه زهرا علیها السلام..... ٧٩
- فصل سوم: زیارتگاه‌های بنی‌هاشم..... ٨١**
١. زیارتگاه قثم بن عباس بن عبدالمطلب در شهر «التل»..... ٨١
٢. زیارتگاه عیداق بن عبدالمطلب در شهر «فرداحه»..... ٨٤
٣. زیارتگاه بنی‌هاشم در کوه جعفر طیار نزدیک شهر فرداحه..... ٨٥
٤. زیارتگاه حمزة بن عبدالمطلب، بین لاذقیه و کَسَب..... ٩٠
٥. زیارتگاه جعفر طیار، بین لاذقیه و رأس البسیط..... ٩١
٦. زیارتگاه جعفر طیار در شهر «صافیتا»..... ٩١
٧. زیارتگاه جعفر طیار، بین «طرطوس» و «صافیتا»..... ٩٢
٨. زیارتگاه جعفر طیار در کوه مَنخَر در استان رَقّه..... ٩٢
٩. زیارتگاه عقیل بن ابی طالب در شهر «باب»..... ٩٣
١٠. قبر منسوب به عبدالله بن جعفر طیار در قبرستان باب‌الصغیر دمشق..... ٩٦
١١. زیارتگاه فرزندان جعفر طیار در شهر «حمص»..... ١٠١
١٢. قبر حمیده دختر مسلم بن عقیل در قبرستان باب‌الصغیر دمشق..... ١٠٢
١٣. زیارتگاه‌های از میان رفته..... ١٠٣

بخش دوم: زیارتگاه‌های منسوب به ائمه شیعه علیهم‌السلام

- فصل اول: زیارتگاه‌های منسوب به حضرت علی علیهم‌السلام..... ١٠٧**
١. چشمه و زیارتگاه امام علی علیهم‌السلام در «میادین»..... ١٠٧
٢. زیارتگاه امام علی علیهم‌السلام در شهر «بوکمال»..... ١٠٩
٣. مزار (تل) امام علی علیهم‌السلام در روستای «مراط» نزدیک شهر «دیرالزور»..... ١١٠
٤. زیارتگاه امام علی علیهم‌السلام در استان «رَقّه»..... ١١١
٥. زیارتگاه امام علی علیهم‌السلام در شهر «رَقّه»..... ١١٢
٦. محل جنگ صفین در استان رَقّه..... ١١٧

۷. زیارتگاه و چشمه آبگرم امام علی علیه السلام در «تل ایض» ۱۱۹
۸. مَرَقَب امام علی علیه السلام در جبل عبدالعزیز در استان «حَسْکَه» ۱۲۱
۹. زیارتگاه امام علی علیه السلام در شمال شهر «مالکیه» ۱۲۲
۱۰. مشهد امام علی علیه السلام در شهر «مَعْرَة مصرین» ۱۲۳
۱۱. قدمگاه امام علی علیه السلام در شهر «فوعه» ۱۲۵
۱۲. زیارتگاه امام علی علیه السلام در شهرک «طَیْبَة الامام» در شمال «حماه» ۱۲۶
۱۳. زیارتگاه امام علی علیه السلام در مدرسه فردوس شهر «حلب» ۱۲۹
۱۴. مشهد امام علی علیه السلام در مسجد اموی دمشق ۱۳۲
۱۵. نیزه امام علی علیه السلام در شهر «بانیاس» ۱۳۴
۱۶. سنگ آیت الکرسی در منطقه «رَبْدَانی» ۱۳۶
۱۷. زیارتگاه‌های از میان رفته ۱۳۶
- فصل دوم: زیارتگاه‌های رأس الحسین علیه السلام ۱۴۸**
۱. زیارتگاه رأس الحسین علیه السلام در «مسکنه» ۱۴۸
۲. زیارتگاه رأس الحسین علیه السلام در شهر حلب ۱۵۰
۳. زیارتگاه رأس الحسین علیه السلام در شهر «معره النعمان» ۱۶۷
۴. زیارتگاه رأس الحسین علیه السلام در شهر «حماه» ۱۶۹
۵. زیارتگاه رأس الحسین علیه السلام در مسجد اموی دمشق ۱۷۳
۶. زیارتگاه‌های از میان رفته ۱۷۷
- فصل سوم: زیارتگاه‌های امام زین العابدین علیه السلام و امام جعفر صادق علیه السلام ۱۸۲**
۱. مقام امام زین العابدین علیه السلام در مسجد اموی دمشق ۱۸۲
۲. محراب امام زین العابدین علیه السلام در قبرستان باب الصغیر شهر دمشق ۱۸۳
۳. زیارتگاه امام زین العابدین علیه السلام در جبل زین العابدین در شمال حماه ۱۸۵
۴. زیارتگاه امام زین العابدین علیه السلام در شمال «بانیاس» ۱۸۹
۵. زیارتگاه امام جعفر صادق علیه السلام در منطقه «سلمیه» ۱۹۲
۶. سایر زیارتگاه‌ها ۱۹۲

بخش سوم: زیارتگاه‌های فرزندان و نوادگان ائمه علیهم السلام

فصل اول: زیارتگاه‌های پسران ائمه علیهم السلام ۱۹۷

۱. زیارتگاه محمد حنفیه در شهر دمشق ۱۹۷

۲. زیارتگاه محمد حنفیه در روستای باریشا از توابع «حارم» ۱۹۹

۳. زیارتگاه محمد بن علی نزدیک شهر «تدمر» ۲۰۰

۴. زیارتگاه محمد ظرافه در دمشق ۲۰۳

۵. زیارتگاه محمد بن امام حسن علیهم السلام و قاسم بن محمد در دمشق ۲۰۴

۶. زیارتگاه عبدالله بن امام زین العابدین علیهم السلام در قبرستان باب‌الصغیر دمشق ۲۰۵

۷. زیارتگاه عبدالله بن امام جعفر صادق علیهم السلام در قبرستان باب‌الصغیر دمشق ۲۰۷

۸. زیارتگاه سرهای شهدای کربلا در قبرستان باب‌الصغیر دمشق ۲۰۸

۹. زیارتگاه محسن بن امام حسین علیهم السلام در شهر حلب ۲۱۵

۱۰. زیارتگاه علی الجواد فرزند امام محمد باقر علیهم السلام در شهر حلب ۲۲۳

۱۱. زیارتگاه‌های از میان رفته ۲۲۵

فصل دوم: زیارتگاه‌های دختران ائمه علیهم السلام ۲۲۷

۱. آستانه حضرت زینب دختر امام علی علیهم السلام در شهر دمشق ۲۲۷

۲. زیارتگاه سکینه دختر امام علی علیهم السلام در شهر «داریا» ۲۴۸

۳. مزار نفیسه دختر امام علی علیهم السلام در دمشق ۲۵۴

۴. آستانه رقیه دختر امام حسین علیهم السلام در دمشق ۲۵۵

۵. زیارتگاه زینب دختر امام علی علیهم السلام و سکینه دختر امام حسین علیهم السلام در قبرستان باب‌الصغیر دمشق ۲۷۱

۶. زیارتگاه فاطمه دختر امام حسین علیهم السلام در قبرستان باب‌الصغیر دمشق ۲۷۸

۷. زیارتگاه ام‌الحسن دختر امام حسن مجتبی علیهم السلام در قبرستان باب‌الصغیر دمشق ۲۸۲

۸. زیارتگاه سَی لیلی در دمشق ۲۸۴

۹. زیارتگاه رقیه در شهر «فوعه» ۲۸۵

۱۰. زیارتگاه‌های از میان رفته ۲۸۵

فصل سوم: زیارتگاه‌های نوادگان ائمه <small>علیهم‌السلام</small>	۲۸۸
۱. زیارتگاه امام اسماعیل (قبر امام عبدالله الرضی) در شهر «سَلْمِیه»	۲۸۸
۲. زیارتگاه امام احمد الوفی در شهر «مصیاف»	۲۹۲
۳. زیارتگاه امام حسن بن نزار در شهر «قدموس»	۲۹۶
۴. زیارتگاه امام رضی‌الدین بن محمدشاه بن مؤمن‌شاه در شهر «قدموس»	۲۹۷
۵. زیارتگاه سید محمد ابوعابد در شهر «دیرالزور»	۲۹۸
۶. زیارتگاه‌های از میان رفته	۳۰۰
پیوست اول: اسناد	۳۱۰
۱. وقف‌نامه حرم حضرت زینب <small>علیها‌السلام</small>	۳۱۲
متن عربی وقف‌نامه	۳۱۲
ترجمه فارسی وقف‌نامه	۳۱۵
۲. دست‌نوشته سید محسن امین و علامه شرف‌الدین در تأیید توسعه حرم حضرت زینب و تأییدیه علما	۳۲۱
الف) متن و ترجمه دست‌نوشته مرحوم سید محسن امین	۳۲۱
ب) دست‌نوشته مرحوم علامه شرف‌الدین	۳۲۳
ج) تأییدیه علما	۳۲۴
۳. وکالت حاج مهدی بهبهانی از آیت‌الله‌العظمی نایینی برای جمع‌آوری وجوه شرعی	۳۲۶
پیوست دوم: طرح‌ها، نقشه‌ها و کتیبه‌ها	۳۰۳
پیوست سوم: تصاویر	۳۱۵
کتابنامه	۳۸۱

دیاچه

سرزمین شام، از مراکز کهن تمدن بشری و زادگاه بسیاری از پیامبران الهی است. این سرزمین، چند دهه پس از وفات پیامبر اسلام ﷺ شاهد حضور خاندان پاک ایشان و حوادث مرتبط با واقعه عاشورا بود. در دوره‌های بعد نیز شاهد انتشار گسترده تشیع و تشکیل دولت‌ها و حوزه‌های علمیه مهم شیعی بود. بیشتر زیارتگاه‌های اهل بیت علیهم‌السلام که تا به امروز در این سرزمین باقی مانده، بازتابی از این روند تاریخی است.

کشور سوریه که مرزهای کنونی آن نتیجه توطئه کشورهای استعمارگر غربی و تقسیم سرزمین شام به چند پاره است، در مقایسه با دیگر کشورهای این منطقه، یعنی لبنان، فلسطین و اردن، بیشترین تعداد زیارتگاه‌های اهل بیت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را در خود جای داده است. لذا در چند دهه اخیر، به یکی از مقاصد زیارتی مهم شیعیان سراسر جهان تبدیل شده است. با وجود کتاب‌های متعددی که تاکنون درباره زیارتگاه‌های این کشور تألیف و منتشر شده، به نظر می‌رسد هنوز ناگفته‌های فراوانی در این زمینه وجود دارد.

کتابی که پیش رو دارید، نتیجه چندین سال تحقیقات میدانی و کتابخانه‌ای آقای احمد خامه‌یار در طول مدت زمان اقامت و تحصیلات ایشان در دو کشور سوریه و لبنان است. ایشان در این کتاب موفق به شناسایی و مستندسازی زیارتگاه‌هایی شده است که تا پیش از این در سایر کتاب‌های منتشر شده در همین موضوع در ایران و حتی خارج از ایران، معرفی نشده است.

پژوهشکده حج و زیارت این فرصت را مغتنم شمرده و در اینجا اعلام می‌دارد که

در ضمن طرح‌ها و برنامه‌های پژوهشی خود برای آینده، رویکرد تازه‌ای را در حوزه عتبات عالیات و زیارتگاه‌های اسلامی در پیش گرفته و مصمم است تا با همکاری پژوهشگران محترم گروه تاریخ و سیره، آثار جدیدی را در این زمینه و در راستای معرفی زیارتگاه‌های اهل بیت ﷺ و امامزادگان بزرگوار، صحابه و تابعین رسول خدا ﷺ، و انبیا و اولیای الهی ﷺ در عراق و سوریه و سایر کشورهای اسلامی تولید کند. انتشار کتاب حاضر را می‌توان نخستین گام در راستای تحقق این هدف به شمار آورد.

در پایان، پژوهشکده حج و زیارت از تمام اندیشوران حوزه و دانشگاه استدعا دارد تا این پژوهشکده را از راهنمایی‌ها و نقطه نظرات خود بهره‌مند سازند. به امید آنکه این اثر مورد توجه فرهیختگان و خوانندگان محترم قرار گیرد.

انه ولی التوفیق

پژوهشکده حج و زیارت

گروه تاریخ و سیره

مقدمه

سوریه، از جمله کشورهایی است که در نقاط مختلف آن، تعداد قابل توجهی از زیارتگاه‌های اهل بیت پیامبر ﷺ وجود دارد و وجود این مزارات، این کشور را به یکی از مقاصد زیارتی مهم شیعیان و بلکه مسلمانان کشورهای مختلف تبدیل کرده است. تعدادی از این زیارتگاه‌ها، مشهور و شناخته شده و دارای زائران فراوان بومی و غیر بومی است؛ اما تعداد زیادی نیز ناشناخته بوده و تنها ساکنان محلی از آن آگاهند.

گرچه کتاب‌های متعددی با عنوان راهنمای زیارتی سیاحتی سوریه، تألیف و منتشر شده، ولی در بیشتر این کتاب‌ها، به معرفی زیارتگاه‌های مشهور و شناخته شده اکتفا شده است و تا زمان نگارش کتاب حاضر، تحقیقات میدانی کافی و مناسبی برای معرفی زیارتگاه‌های ناشناخته و کمتر شناخته شده، صورت نگرفته است.

کتاب حاضر، حاصل بخشی از تحقیقات میدانی و کتابخانه‌ای نگارنده درباره زیارتگاه‌های سوریه است که آن را در طول اقامت چندین ساله خود در این کشور، به انجام رسانده‌ام. این کتاب در اصل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد نگارنده با عنوان «تاریخ مزارات پیامبر ﷺ و اهل بیت ﷺ در سوریه و عوامل پیدایش آن» به زبان عربی بوده است که پس از بازنگری متن آن، اعمال پاره‌ای اصلاحات، افزودن مطالبی به آن و در نهایت برگردان آن به فارسی، در پیش روی خواننده محترم قرار دارد.

در بررسی هر زیارتگاه، تلاش شده است به موارد زیر پرداخته شود:

معرفی موقعیت جغرافیایی و محل وقوع زیارتگاه، زندگی‌نامه صاحب مزار با استناد به منابع معتبر تاریخی، بررسی و تعیین میزان اعتبار زیارتگاه و مشخص کردن نوع رابطه آن با صاحب مزار، تاریخچه زیارتگاه و زمان ساخت آن، اشاره به اقوال مورخان و جهانگردان درباره آن و بالاخره توصیف معماری و وضعیت کنونی ساختمان زیارتگاه.

نگارنده این سطور، با اعتقاد به اینکه پژوهش درباره زیارتگاه‌ها بدون تحقیقات میدانی ناقص خواهد بود، خود را بر آن داشته‌ام تا از همه زیارتگاه‌ها بازدید کنم. از این رو برای تحقق این هدف، بارها به مناطق مختلف سوریه سفر کرده‌ام و حتی‌الامکان تصاویری از زیارتگاه‌ها تهیه کرده‌ام.

تلاش کرده‌ام حتی‌الامکان توصیف دقیقی از آخرین وضعیت هر زیارتگاه ارائه دهم و متن الواح سنگی و کتیبه‌های تاریخی موجود در زیارتگاه‌ها را به همان صورت، بازخوانی و نقل کنم. تحقیقات میدانی این اثر تا نوروز سال ۱۳۸۹ به درازا کشید؛ اما تحقیقات کتابخانه‌ای آن تا زمان چاپ ادامه یافت.

در حال حاضر، سوریه صحنه درگیری‌های داخلی شدیدی است که در جریان آن، تعدادی از زیارتگاه‌های معرفی شده، از جمله دو آستانه حضرت زینب و سکینه دختران امیر مؤمنان علی، بارها در معرض ویرانی قرار گرفته است. همچنین چند اثر منسوب به پیامبر اسلام ﷺ که در مسجد جامع حلب نگهداری می‌شد، در جریان درگیری‌ها به سرقت رفته است. بدون شک این مسئله اهمیت مستندسازی زیارتگاه‌ها و ضرورت چنین پژوهش‌هایی را نشان می‌دهد و گذشت زمان، شاهدی بر این موضوع خواهد بود.

در اینجا از همه دوستانی که با معرفی برخی مزارات، بنده را یاری کردند، به ویژه آقایان حمد الوکاع و حسن مصری، و نیز همه عزیزانی که همواره همراهی‌ام کرده و مایه دلگرمی‌ام بوده‌اند، سپاسگزاری می‌کنم. همچنین از جناب حجت‌الاسلام

والمسلمین رمضان محمدی، مدیر پیشین گروه «تاریخ و سیره» پژوهشکده حج و زیارت، و جناب حجت‌الاسلام والمسلمین محمدمهدی فقیه جلالی بحرالعلوم، مدیر کنونی همین گروه، بابت راهنمایی‌های علمی و ارزشمندشان، و نیز از سایر مسئولان و دست‌اندرکاران محترم آن پژوهشکده وزین، تشکر و قدردانی می‌کنم.

امید آنکه این تلاش ناچیز، مورد قبول درگاه حضرت حق و رضایت اهل بیت گرامی رسول خدا ﷺ واقع گردد.

احمد خامه‌یار

قم - زمستان ۱۳۹۱